

И. В. СТАЛИНИН ЭСЭРЛЭРИНДЭ МЭДЭНИ ГУРУЧУЛУГ МЭСЭЛЭЛЭРИ

(И. В. Сталин йолдашын мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри хаггындахы
фикирлэри үзрэ библиографик кэстэричи)

Бу кэстэричи, И. В. Сталинин Эсэрлэри күллийятында чап олунмуш эсэрлэри үзрэ мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри хаггында, И. В. Сталин йолдашын фикирлэринин библиографик тэртиби үчүн тэшэб-бүсдүр.

Бэһс эдилэн эсэрлэрин күллийятыдакы сәһифэлэри кэстэрилмәклә, эсэрдә мэдэни гуручулуг сәһәсиндә нәдән данышылдығы хаггында ғыса мә'лумат верилир.

Сталин йолдашын эсэрлэринин мәтниндән билаваситә парчалар кэстэриләркән һәмнин парча дырнаг ичәрисинә алынмышдыр.

Мэдэни гуручулуг мэсэлэлэри кәйиш мә'нада кәтүрүлүмүшдүр. Бурая халг маарифи вә мәктәб мэсэлэлэри, комсомол, пионер, нәзәрийһәнин ролу, кадр, мэдэни гуручулуғун

гүдрәтли васитәси олан тәнгид вә өзүнүтәнгид, болшевик сәчийһәси хаггындакы мэсэлэләр дахилдир. һәмчинин эмәкчиләрин мэдэни сәвийһәсинин йүксәлишини тә'мир этмәкдә мүнүм шәрт олан болшевикләр партиясынын милли сясәти хаггында И. В. Сталин йолдашын әсас фикирлэри верилмишдир.

Бу мәгсәдлә истифадә олунав эсэрләр сыра илә нөмрәләнмишдир. Хроноложи кэстэричидән сонра, хроноложи кэстэричинин сыра нөмрәсинә мұвафиг предмет-мөвзу кэстэричи әлавә эдилмишдир. һәр бир чилдин ахырында, И. В. Сталин йолдашын мэдэни гуручулуг сәһәсиндәки фәалийәти илә әлағәдәр олан, лакин кэстэрилән эсэрләриндә әкс этдирилмәйән тәрчүмәйи-һал мә'луматындан чыхарыш верилмишдир.

ХРОНОЛОЖИ КЭСТЭРИЧИ

1 ЧИЛД (1901—1907-чи ИЛЛЭР)

1. Русия сосял-демократ партиясы вә онун эн яхын вәзифәлэри

Ноябр—декабр 1901-чи ил
(сәһ. 12—34)

Чар-үсул-идарәсинин зүлмү алыгында инләйән, чар гамчы вә шалагындан наразы галан хырда вә орта буржуазиянын зиялы һиссәсинин (мүәллимләр, һәкимләр, вәкилләр, тәләбәләр вә үмумийәтлә мәктәблиләр) ағыр вәзийәти (сәһ. 24).

Мәзлум милләтлэрин вәзийәти. Руслашдырма сясәти, милләтлэрин өзлэринә мәктәб ачмаг, дөвләт идарәләриндә ишләмәк һугугундан мәһрум олмасы (сәһ. 24).

Кәндлилэрин кәләлик, диләнчилик вә чәһаләт ичәрисиндә олмасы (сәһ. 25).

Буржуазиянын ингилаби һәрәкәтләрдән горхмасы.

Мәзлум вәтәндашларын оғулларын дан—мәктәбли кәнчләрдән ибарәт

олан төлөбөлөрүн ингилаби фәал-
лыгы, охумаг азаддыгы уғрунда
онларын төлөби (сәһ. 25—27).

2. Сосял-демократия милли мәсәлә- ни нечә баша дүшүр?

1904-чу ил

(сәһ. 35—60)

Мүтләгийәтин Русиянын «өзкә»
милләтләринин милли мәдәнийәти-
ни, дилини, адәт вә тәсисатыны тә-
ғиб этмәси, онлары ән ади вәтән-
дашлыг һүгугундан мәһрум этмәси,
һәр тәрәфдән сыхышдырмасы, рия-
карлыг васитәсилә онларын арасын-
да әтимадсызлыг вә әдавәт тохуму,
сәпәрәк, ганлы тоггушмалара тәһ-
рик этмәси (сәһ. 39).

Милли мәсәлә үзрә РСДФП-нин
төлөби:

а) чинсән, диндән, иргдән вә
миллийәттән асылы олмаяраг бү-
түн вәтәндашларын һүгугча там бә-
рабәрлийи (сәһ. 47).

б) әһали ана дилиндә тәһсил ал-
маг һүгугуна малик олмалы вә бу-
ну тәмин этмәк үчүн дәвләтин вә
өзүнүндәрә тәшкиләтләринин һеса-
бына лазыми мәктәпләр ачылмалы-
дыр, һәр бир вәтәндаш ығынчаг-
ларда ана дилиндә данышмаг һүгу-
гуна малик олмалыдыр; бүтүн ерли
нәтиҗәдән вә дәвләт идарәләриндә
дәвләт дили илә янашы олараг ана
дили дә ишләнмәлидир (сәһ. 48).

в) кениш ерли өзүнүндәрә; бир-
бириндән һәят шәрәитинә вә тәркы-
бинә көрә фәргли олан ерләр үчүн
вилайәт өзүнүндәрәси (сәһ. 49).

г) милләтләрә өз милли ишләрини
өз арзуларына көрә гурмаг һүгугу
верилмәли (сәһ. 56).

3. Пролетарлар синфи вә пролетар- лар партиясы

1905-чи ил

(сәһ. 69—81)

Һәмишә халг күтләләринин дилән-
чилик вә керилийинә сәбәб олан ка-
питализм гурулушу давам этдикчә,
—бүтүн пролетариатын истәнидән
гәдәр шүүрлулуғунун мүмкүн олма-
масы вә пролетарлар ордусунун
сосялизм руһунда маарифләнмәси

үчүн ону бирләшдириб мүбаризә за-
маны она рәһбәрлик әдән шүүрлу
рәһбәрләр групу олмасынын, зәрури-
лийи (сәһ. 70—71).

4. Партия ихтилафлары һаггында ғыса гейдләр

1905-чи ил

(сәһ. 97—141)

Сосялист шүүрунун элми зәмин
үзәриндә һазырланмасы, онун фәһлә
һәрәкәтына сосял-демократиянын
сәйи илә кәнардан кәтирилмәси.

«...нә гәдәр ки, фәһлә синфи, фәһ-
лә синфи олараг галыр, элмә баш-
чылыг әдә билмәз вә өз гүввәсилә
элми сосялизм һазырлая билмәз,
онун буну этмәк үчүн нә вахты вар,
нә дә вәсаити» (сәһ. 123).

5. Мүвәггәти ингилаби һөкүмәт вә сосял-демократия

15 август 1905-чи ил

(сәһ. 150—173)

Мүвәггәти ингилаби һөкүмәт «ди-
ни дәвләтдән вә мәктәби диндән.
айырмалыдыр» (сәһ. 151).

6. «Фабрика ганунверичилийи» вә пролетар мүбаризәси

4 декабр 1906-чы ил

(сәһ. 307—315)

«Фабрика ганунунун» мәншәи вә
мәһийәти. «Фабрика ганунверичи-
лийи» һаггында 1906-чы ил 15 но-
ябр тарихли ики ганунун (гуллуғчу-
лар, конторчулар вә сәнәткарларын
иш күнүнүн ғысалдылмасы вә базар
күнү истираһәти верилмәси һаггын-
дакы ганунларын) тәнгиди вә про-
летариатын өз мөвгеләрини мөһкәм-
ләтмәси үчүн бу ганунлардан исти-
фадә этмәсинин мүмкүн олмасы
(сәһ. 313—314—315).

7. Анархизм я сосялизм?

1906—1907-чи илләр

(сәһ. 316—397)

1. Диалектик метод. Һәяттын ин-
кишафына диалектик метод нөгте-
йи-һәзәриндән янашмаг, диалектик
методун мәзмуну. Диалектик мето-
да анархистләрин бахышы (сәһ. 320
—333).

II. Материалист нэзэриййэ. Тэбиэт вэ ичтимаи һэят инкишафынын материалист изаһы. Шүүр, тэбиэт вэ чэмиййэтин инкишафы һаггында материалист вэ идеалист нэзэриййэ. Марксын материалист нэзэриййэсини мээмуну. Адамларын эмэли фэалиййэти үчүн материалист нэзэриййэнин эһэмиййэти. Маркс вэ Энкелсин материалист нэзэриййэсинэ анархистлэрин бахышлары (сәһ. 333—352).

III. Пролетар сосялизми. Дилек-

ТЭРЧҮМЕЙИ-НАЛА АИД МЭЛУМАТ

1879—1906-чы иллэр

9 (21) декабр 1879-чу ил. Исиф Биссарионович Чугашвили (Сталин) Гори шәһәриндә (Күрчүстан) доғулушдур.

Сентябр 1888-чи ил. И. В. Сталин дөрдсинифли Гори руһани мәктәбинә дахил олур.

Июн 1894-чү ил. И. В. Сталин Гори мәктәбинин әла битирмишдир.

2 сентябр 1894-чү ил. И. В. Сталин Тифлис руһани семинариясынын биринчи синфинә дахил олур.

1895-чи ил. И. В. Сталин ч-р һөкумәти тәрәфиндән Загафазияя сүркүн эдиһмиш олан рус ингилабчы марксистлэринин кизли групплары илә әләгәйә кирир.

1896—1898-чи илләр. И. В. Сталин Тифлис руһани семинариясында тәләбәләрийн марксист дәрнәкләринә рәһбәрлик эдир. «Капитал», «Коммунист партиясынын манифести» әсәрләрини, һабелә К. Марксын вэ Ф. Энкелсин башга әсәрләрини, өйрәнир. В. И. Ленинин илк әсәрләрилә таныш олур.

II ЧИЛД (1907—1913-чү ИЛЛӘР)

8. Г. Телия йолдашын хатирәси (сәһ. 31—35)

Ғабачыл фәһлә вә партия ишчиси, Загафазияда ишләркән И. В. Сталинин силаһдашы олан Г. Телиянын болшевик сифәтләри һаггында.

тик материализмлә пролетар сосялизми арасындакы әләгә (пролетар сосялизми һаггында Марксын нэзэриййәсиндән чыхан әмәли нәтичәләр). Мүасир капиталист чәмиййәтинин әсасы. Сосялист чәмиййәтинин әсасы. Пролетар сосялизминин лабүдд олмасы. Сосялист ингилабы, пролетар диктатурасы, буржуазиянын әмлакынын гәсб эдилмәси. Пролетариат тәшкилатынын формалары. Пролетар сосялизминә анархистлэрин бахышлары (сәһ. 352—397).

Август 1898-чи ил. И. В. Сталин күрчү сосял-демократ тәшкилаты «Месаме-даси»йә дахил олур. И. В. Сталин, В. З. Кетсховели вә А. Г. Тсулукидзә «Месаме-даси»нин ингилабчы марксист азлыгынын өзәйини тәшкил эдирләр.

29 май 1899-чу ил. И. В. Сталин марксизми тәблиғ этмәк үстүндә Тифлис руһани семинариясындан чыхарылмышдыр.

1898—1900-чү илләр. И. В. Сталинин В. З. Кетсховелинин вә А. Г. Тсулукидзенин рәһбәрлийи илә РСДФП Тифлис сосял-демократ тәшкилатынын мәркәзи рәһбәр групп тәшкил олунур ки, бу да дәрнәкләрдә апарылан тәблиғатдан күтләви-сияси тәшвиғата кечилмәсини тәмин эдир. Бу групп интибаһнамәләр чап эдилмәсини вә онларын фәһләләр арасында йыйлмасыны тәшкил эдир, кизли сосял-демократ дәрнәкләри ярадыр. Тифлис пролетариатынын тәтилләринә вә сияси мүбаризәсинә рәһбәрлик эдир.

9. Нефт сәнаечиләри игтисади террор һаггында (сәһ. 125—140)

Фәһләләрин «кериңә галмасы», чәһаләтлә мүбаризә һаггында кәдетлэрин бошбоғазлыгы вә нефт сә-

сәнаачиләри тәрәфиндән мәктәпләрий, мұһазирә вә фәһлә халг әвләринин ихтисар әдилмәси.

10. Гаршыдакы үмуми тә'тилә даир (сәһ. 174—180)

Нефт сәнаачиләринин Бакы фәһләринә һүчүму: тибби ярдымын әв әз дәрәчәйә әндирилмәси, мәктәб ишинин бәрбад һала дүшмәси, халг әвләринин, ахшам курсларының вә мұһазирәләрин олмамасы.

11. Партияда

«Пролетари»нин кениш редакциясындакы ихтилафлар һаггында РСДФП Бакы Комитәсинин гәтнамәси (сәһ. 181—185).

Бир әдәби чәрәян олмаг ә'тибарилә «аллаһгуручулуғ» адланан чәрәян һаггында.

«...марксизм дин үнсүрләрилә иттифага кирмәк сайәсиндә дейил, бу үнсүрләре гаршы амансыз мұбаризә нәтичәсиндә әмәлә кәлиб мүәййән дүнякөрүшүнә чеврилимишдир» (сәһ. 184).

12. Гафгаздан мәктублар (сәһ. 192—207)

1. Бакы. Нефт сәнааинин вәзнийәти. «Тибби ярдым вә мәктәб хәрчи һеч дәрәчәсинә әндирилир (полиса исә нефт сәнаачиләри һәр ил 600 мин манатдан артыг сәрф әдирләр!). Ашханалар вә халг әвләринди артыг ләғв әдилмишдир» (сәһ. 193).

РСДФП Бакы Комитәсинин нефт сәнаачиләринә тәләбләри: 8 саатлыг иш күнү, әмәк һаггының артырымасы, вахтдан артыг вә күтүрә ишләрин ләғв әдилмәси, тибби ярдымын гүввәтләндирилмәси, фәһлә гәсәбәләри вә мәнзил пулу, халг әвләри вә мәктәпләр, комиссияларын вә иттифагларын танынмасы; бу тәләбләрин әһәмийәти (сәһ. 195).

Мүсәлман, әрмәни вә рус дилләриндә шифаһи вә башлыча олараг, мәтбу тәшвиғат апарылмасы зәрурийәти (сәһ. 200).

Ички әлейһинә кампанияда Бакы Комитәсинин мөвгәи (сәһ. 205).

13. Алмай фәһләринин рәһбәр Август Бебел (сәһ. 221—229)

«Ади» торначылыгдан йүксәләрәм мәшһүр сияси хадим олан, чохлайонлу Алмания пролетариатының гол чаман рәһбәри Август Бебәлин һәяк тарихчәси.

14. Гәрибә битәрәфләр (сәһ. 253—255)

Битәрәфлийин маһиййәти.

15. Онлар яхшы чалышырлар... (сәһ. 259—261)

Тәләбәләрин нүмайишләрдә иштаракы.

16. Бизим мөгсәдимиз (сәһ. 274—276)

«Правда»ның тә'ғиб әдәчәйи мөгсәд—рус фәһлә һәрәкатының йолу-ну бейнәлхалг сосял-демократия мәшғәли илә ишыгландырмаг, фәһлә синфинин дост вә дүшмәнләри һаггында фәһләләре һәгигәти сөйләмәк, фәһлә ишинин мәнәфеи кешиһиндә дурмагдыр» (сәһ. 274).

17. Милләтчилиһә доғру

Гафгаздан мәктуб (сәһ. 316—321)

Милли мәсәләдә Гафгаз сосял-демократ тәшкилатлары вә тәсвийәчиләрин сиясәтләри.

18. Марксизм вә милли мәсәлә (сәһ. 322—406)

Милли-мәдәниййәт гуручулуғу мәсәләләри.

«Милләт» мәфһүмунун тәһлил. «Милләт—инсанларын тарихән әмәлә кәлмиш сабит бирлийидир ки, бу да дил, әрази, итгисади һаят бирлийи, мәдәниййәт үмумилиһиндә тәзәһүр әдән мәнәвиййәт бирлийи зәмәниндә мейдана чыхмышдыр» (сәһ. 329).

Ялныз бүтүн әләмәтләр бирликдә мөвчуд олдуғу заман милләт мөвчуд олур. «Милләт садәчә тарихи категория олмайыб мүәййән бир

дөврүн, бүксәлмәкдә олад, капитализм дөврүнүн тарихи категориясыдыр» (сәһ. 336).

Милли һәрәкәт инкишафынын сәбәб вә шәртләри (сәһ. 338—342).

Милләтләрия өз мугәддәратыны тәһийн этмәк һугугу уғрунда сосял-демократиянын мүбаризәси (сәһ. 344).

«Бу вә я башга бир милләтин өз һаятыны мәнз нечә гурмалы олдуғу, онун кәләчәк конституциясынын нә шәкил аямалы олачағы мәсәләсини һәлл этмәк үчүн еканә вәситә, һәммин милләтин иғтисади, сияси вә мәдәни шәраитидир» (сәһ. 348).

Мәдәни-милли мухтарийәт принсипини милләтчилик маһийиәти вә бунун сосял-демократия үчүн ярап-лы олмамасы (бөлмә 3—7).

Вилайәт мухтарийәти милли мәсәләнин һәлли үчүн зәрури шәртдир (сәһ. 400—401).

Азлыгда галам милләтләрин һугугунун тәһмин олунмасы: «Һәр чәһәтдән (дил, мәктәб вә сәирә) милли һугуг-бәрабәрлийи милли мәсәләнин һәлли үчүн зәрури шәртдир» (сәһ. 402).

Русиянын бүтүн милләтләриндәв олан фәһләләри ерләрдә ваһид вә бүтөв коллективләр һалында бирләшдирмәк, бу чүр коллективләринсә ваһид партия һалында бирләшдирмәк ләзымдыр (сәһ. 403).

Фәһләләрин бейнәлмиләл бирләшмәси принсипи милли мәсәләнин һәлли үчүн зәрури шәртдир (сәһ. 406).

«Сосялист дунякөрүшүнүн гәләбәсини тәһмин» этмәк үчүн сосял-демократиянын дини көрүшләрәләһинә тәшвиғат апармасы (сәһ. 393).

ТӘРҶҮМЕЙИ-ҲАЛА АИД. МӘҖЛУМАТ

1907-чи ил

1 январ. И. В. Сталинин рәһбәрлик этдийи «Мнатоби («Мәш'әл») гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхмышдыр.

18 феврал. И. В. Сталинин рәһбәрлик этдийи «Чвени Сховеба» («Бизим һаят») гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхыр.

11 март. И. В. Сталинин рәһбәрлик этдийи «Дро» («Заман») гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхмышдыр.

20 июн. И. В. Сталинин рәһбәрлик этдийи кизли болшевик «Бакински пролетари» гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхмышдыр.

12 август. Бақы нефт сәнәи фәһләләринин И. В. Сталинин тәшәббусу илә тәһсис әдилмиш ачыг болшевик органы «Гудок» гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхыр.

29 сентябр. И. В. Сталин капиталистләрин сатгын нөкәрләри тәрәфиндән өлдүрүлмүш фәһлә болшевик Ханлар Сәфәрәлиевин гәбри үзәриндә нигт сәйләйир.

25 октябр. И. В. Сталин үмуми шәһәр болшевик конфрансында РСДФП. Бақы Комитәсинә үзв сечилир.

1908-чи ил

25 март—9 ноябр. И. В. Сталин һәбс әдилмиш вә Бақы шәһәринин Байыл һәбсханасына салынмышдыр. И. В. Сталин һәбсханада олдуғу һалда Бақы болшевик тәшкилаты илә әләгә дүзәлдир, РСДФП Бақы Комитәсинә рәһбәрлик әдир вә «Бакински пролетари» вә «Гудок» гәзетләри үчүн мәғаләләр языр.

1909-чу ил

Июлун биринчи ярысы. И. В.

Сталин кизли сурәтдә Бақы кәлир, Бақы вә Зағағазия болшевик тәшкилатларынын бәрпа этмәк вә мөһкәмләндирмәк ишинә рәһбәрлик әдир.

Сентябрын ахыры. И. В. Сталин Бақы Комитәсинин кизли мәтбәәсинин ишини бәрпа этмәк үчүн тәдбирләр көрүр.

1910-чу ил

- 5 январ. И. В. Сталинин билава-
сита иштиракила тә'сис эдил-
миш «Тифлисски пролетари»
гәзетинин 1-чи нөмрәси чыхыр.
23 март. И. В. Сталин Захар Гри-
горян Меликянс ады илә һәбс
эдилир.

26 март. И. В. Сталин Бакы шә-
һаринин Байыл һәбсханасына
салынмышдыр.

7 сентябр. И. В. Сталин һәбсхана-
да икән, беш ил әрзиндә Гаф-
газда яшамасынын гадаған
эдилдийи һаггында Гафгаз ча-
нишининин 27 август тарихли
һәрарыны алыр.

23 сентябр. И. В. Сталини этап-
ла Солвычегодска сүркүн эдир-
ләр.

Ноябр 1910—июн 1911. И. В.
Сталин В. И. Ленинла эләгә
дүзәлдир, сүркүндә оланларын
ығынчагларыны кечирир вә бу

ығынчагларда муһазирәләр
охунур, чари сияси мәсәләләр
музакипә олчунур.

14 декабр 1911-чи ил. И. В.
Сталин 3 ил мүддәтинә поли-
син ачыг нәзарәти алтында
сахланмагда Вологда сүркүн
эдилир.

1912-чи ил

29 феврал. И. В. Сталин Вологда
сүркүнүндән гачыр.

Мартын биринчи ярысы. И. В.
Сталин Прага конفرансы гә-
рарларыны һәята кечирмәк үз-
рә Загафгазия болшевик тәш-
килатларынын ишини тәшкил
әтмәк үчүн Бакыя вә Тифлисә
кәлир.

10—22 апрел. И. В. Сталин бол-
шевик фәһлә «Звезда» гәзети-
нә редакторлуг эдир.

Сентябр—октябрь. И. В. Сталин
«Правда» гәзетинә редактор-
луг эдир.

III ЧИЛД (МАРТ — ОКТЯБР 1917-чи ИЛ)

19. Милли мөһдудийәтләрин
арадан галдырылмасы һаггында
(сәһ. 19—23)

Көһнә Русияда милли зүлм (сәһ.
19).

Мүвәггәти һөкүмәтин дини вә мил-
ли мөһдудийәтләри ләғв әтмәк һаг-
гындакы декрети вә онун милли
азадлығы тәмин әтмәк үчүн кафи
олмамасы: «...декрет дил барәсиндә
милли һүгүг бәрәбәрлийини мүәййән
әтир» (сәһ. 21).

Милли зүлмүн көкүнү кәсмәк вә
капитализм шәраитиндә милләт-
ләрә верилмәси мүмкүн олан эн чох
азадлығы тәмин әтмәк үчүн аша-
ғыдакыларын әлан олунмасы зәру-
ридир:

«1) тәсәррүфатча бүтөв бир әрази
олуб әһалиси мәишәт вә милли тәр-
кибчә фәргләнән, «каркүзарлыг» вә
«тәдрис» ишләри өз дилләриндә
олан вилайәтләрә сияси мухтарий-
йәт (федерасия йох!) верилир;

2) бу вә я дикәр сәбәбләр үзүн-
дән бүтөв дөвләт чәрчивәси дахи-

линдә гала билмәйән милләтләрә өз
мүгәддәрәтыны тәйин әтмәк һүгүгу
верилир» (сәһ. 22—23).

20. РСДФ (болшевикләр) П VII
(апрел) конفرансында милли мәсәлә
һаггында мәрузә

24—29 апрел 1917-чи ил
(сәһ. 55—62)

Мәзлум милләтләрин сияси һәя-
тыны нечә гурмалы? (сәһ. 57).

Милләтләрин азад сурәтдә айрыл-
маг һүгүгу, бу вә я башга бир вахт-
да милләтләрн һөкмән айрылмалы ол-
масы мәсәләләри һаггында (сәһ. 58).

Вилайәт мухтариййәти вә мәдәни-
милли мухтариййәт, мәдәни-милли
мухтариййәт принципинин сосял-де-
мократия үчүн ярарлы олмамасы
(сәһ. 60).

Азлыгда галан милләтләр мәсәлә-
си һаггында (сәһ. 61).

Мәктәб, дин вә башга мәсәләләр-
дә там һүгүг бәрәбәрлийи вә азлыг-
да галан милләтләрә аид һәр чүр
мөһдудийәтин арадан галдырылма-

сы төлөбү. Миллэтлэрин һүгүг бә-
рабәрлийинин һәятә кечирилмәси
үчүн лазым кәлән шәраит анчаг бү-
түн чәмийһәт тамамилә демократик-
ләшдирилдикдә йрана биләр (сәһ.
61).

Мүхтәлиф миллэтлэрин пролета-
риатынын ваһид партияда бирләш-
мәси.

«Беләликлә, бизим милли мәсәлә-
дәки нөгтейи-нәзәримиз ашағыдакы
әсаслардан ибарәтдир:

а) миллэтлэрин айрылмаг һүгүгү
гәбул әдилмәлидир;

б) бир дәвләтин дахилиндә галан

халгларә вилайәт мухтарийәти ве-
рилмәлидир;

в) азыгда галан миллэтләр үчүн
—онларын азад инкишафыны тә-
мин әдән хүсуси ганунлар верилмә-
лидир;

г) бир дәвләтин бүтүн миллэтлә-
ринин пролетарлары үчүн—бөлүн-
мәз ваһид пролетар коллективи, ва-
һид партия ярадылмалыдыр» (сәһ.
62).

21. Буржуа диктатурасы һөкүмәти
(сәһ. 350—353)

Пролетариат вә ингилаби кәндли-
ләр диктатурасынын буржуа дикта-
турасындан фәргли олмасы.

ТӨРЧҮМЕИИ-НАЛА АИД МӘ'ЛУМАТ

1917-чи ил

Август—октябр. И. В. Сталин,
РСДФ(б)П-нин «Пролетари»,
«Рабочи» вә «Рабочи пут»
адлары илә чыхаң мәркәзи
органына редакторлуг әдир.

13 август. И. В. Сталин болшевик-
ләр партиясы Мәркәзи Коми-
тәсинин тапшырығы илә пар-
тиянын мәркәзи органы ола:
«Пролетари» гәзетинин чых
масыны тәшкил әдир.

IV ЧИЛД (НОВАБР 1917 — 1920-чи ИЛЛӘР)

22. Һелсингфорсда Финландия
«сосял-демократ фәһлә партиясы
гурултайында нитг

14 ноябр 1917-чи ил
(сәһ. 3—8)

Рус ингилабынын гәләбәләри һаг-
гында. «...биз Русия халгларынын
азад сурәтдә өз мүгәддәрәтыны тә-
йин этмәк һүгүгуну гәбул этмәсәй-
дик, биз демократ (мән һәлә сося-
лизмдән данышмырам!) олмаздыг»
(сәһ. 6).

23. Фәһлә, салдат вә кәндли
депутатлары Советләринин III Үмүм
Русия гурултайында милли мәсәлә
һаггында мә'рузә

15 январ 1918-чи ил
(сәһ. 37—44)

Русияда милли мәсәләнин чидди-
лийи (великоруслар Русия әһалиси-
нин гәти чохлаууну тәшкил этмир-
ләр).

Чаризмин милли мәсәләдәки сия-
сәти. «Чар һөкүмәти учгарлардакы

халглары зорда руслашдырмаг сия-
сәти еридирди, онун ишләтдийи
үсул, халгларын ана дилини гада-
ған этмәкдән, таланлар дүзәлтмәк-
дән вә башга тәгйибләрдән ибарәт
иди» (сәһ. 37).

Милли мәсәлә вә мүвәггәти һөкү-
мәт. «Ингилабын биринчи дөврүндә-
ки һөкүмәт нәнки миллэтләрә там
азадлыг вермәк йөлилә кетмәди,
һәтта бир чох һалларда, Украина вә
Финландия һаггында әдилдийи ки-
ми, милли һәрәкәти боғмаг үчүн
чәзә тәдбирләри көрмәкдән дә чә-
кинмирди» (сәһ. 37—38).

Милли мәсәлә вә Совет һөкүмәти.
«Ялныз совет һакимийәти бүтүн
миллэтлэрин өз мүгәддәрәтыны тә-
йин этмәси, һәтта Русиядан тамами-
лә айрылмасы һүгүгуну ачыгча
әлан этди» (сәһ. 38).

«Өз мүгәддәрәтыны тәйин этмәк
принсипи сосялизм уғрунда мүбари-
зә вәситәсилә олмалы вә сосялизм
принсипинә табә әдилмәлидир» (сәһ.
39).

24. Русия Федератив
республикасынын тәшкили
«Правда» гәзетинин әмәдашы илә
мусаһибә
(сәһ. 75—82)

Буржуа-демократик федерациялар. Гурулмагда олан Русия федерациясы һәм федерациялардан нә илә фәргләнир. Русия федерациясынын гурулуш принципләри. Онуи таркиби. Федерация кирән вилайәтләрин һугуғлары. Милли азлығларын һугуғлары «...үмуми декретләрин һаята кечирилмә формалары, мәктәб, мәһкәмә, инзибати идарәләр вә саирә вилайәт халғ комиссарлары советләринин ихтиярына кечәчәкдир. Нә мәһкәмә ишиндә, нә дә мәктәбдә һеч бир мәчбури «дәвләт» дили олмаячагдыр! Һәр вилайәт өз әһалисинин таркибинә уйғун кәлән бир вә я бир нечә дили сечир, һәм дә истәр азлығда галан, истәрсә чоһлуғ тәшкил әдән милләтләрин бүтүн ичтимаи вә сияси оргачларда дил чәһәтдән там һугуғ барабәрлиги көзләнлир» (сәһ. 79).

Федерализмин кечид йолу. Русия федерациясынын сияси гурулуш процесси. Русияда федерализм—сосялист унитаризминә кечид пилләсидир (сәһ. 82).

25. Невәбәти вәзифәләрдән бири
(сәһ. 83—87)

«Күтләләри совет һакимийәти сәвийәсинә галдырмаг, онларын әһәшә нүмунәләрини нсә совет һакимийәти илә говушдурмаг лазымдыр. Лакин бу тәдбир һәмин учгарлара мухтарийәт верилмәдән, йәни ерли мәктәпләр, ерли мәһкәмәләр, ерли инзибати органлар, ерли һакимийәт органлары, ерли ичтимаи-сияси вә маариф мүәссисәләри тәшкил әдилмәдән вә бүтүн ичтимаи-сияси иш сәһәләриндә зәһмәткеш күтләләрин ана дили олан ерли дил үчүн там һугуғ тәмин әдилмәдән һаята кечирилә билмәз» (сәһ. 84).

26. Татар—башгырд совет республикасы тәсис гурултайынын чағырылмасына даир мүшавирәдә чыхышлар

10 май 1918-чи ил
(сәһ. 95—103)

Совет мухтарийәти нөвү һаггында. Вилайәт органларына инзибати, сияси вә мәдәни вәзифәләрин һәвалә әдилмәси. «Мәктәб, мәһкәмә, инзибати ишләр, лазыми сияси тәдбирләр, үмуми декретләри милли мәишәт шәраитинә уйғунашдырыб һаята кечирмәк формалары вә үсуллары, о чүмләдәндир,—бүтүн бунлар әһалинин ана дилиндә, онун баша дүшдүйү дилдә апарылыр» (сәһ. 100).

27. Мүшавирә бағланьркән сөйләнилән нитг

16 май
(сәһ. 101—103)

«Һал-һазырда бүтүн зүлм формаларындан ән инчәси вә тәһлүкәлиси—милли зүлмдүр. Бу зүлм инчәдир, чүнки буржуазиянын йыртычылығ симасыны асанлығла пәрдәләйә биллир. Бу зүлм тәһлүкәлидир, чүнки милли тоғушмалар төрәтмәклә буржуазияны асанлығла фәләкәтдән горуюр» (сәһ. 101—102).

28. Октябр чеврилиши вә милли мәсәлә
(сәһ. 171—183)

Русиянын учгарларында милли мәсәлә вә милли һәрәкәт ингилабын кедишиндән вә нәтичәсиндән асылы сларағ өз мәзмунуну дәйишир.

Русияда буржуа ингилабы дөврүндә (1917-чи илин февралында) учгарларда милли һәрәкәт буржуа азадлығ һәрәкәти характериндә иди. Һәрәкәтын шуары: «Милли зүлмү арадан галдырмалы» шуары иди (сәһ. 171—172).

Чаризмин мәһв әдилмәси вә буржуазиянын һакимийәт башына кәлмәси милли зүлмү арадан галдырмады (1917-чи илин айында Финляндияда Сеймин говулмасы, Ук-

райнада мәдәни мүәссисәләрин да-
ғыдылмасы) (сәһ. 172—173).

«Октябр чеврилиши көһнә, милли
буржуа-азадлыг һәрәкәтына сон го-
яраг, мәзлум милләтләрин, фәһлә вә
кәндлиләрнин ени, сосыялист һәрә-
каты дөврүнү ачды; бу һәрәкат һәр
чүр зүлмә, о чүмләдән милли зүлмә
гаршы, «өз» буржуазиясынын вә
өзкә буржуазиянын һакимийәтинә
гаршы вә үмумийәтлә импернализ-
мә гаршы бир һәрәкат олду» (сәһ.
179).

Октябр чеврилишинин чаһаншү-
мүл әһәмийәти:

«1) милли мәсәләнин чәрчивәсини
кенишләндирәк, ону Авропада
милли зүлмә гаршы мүбаризә мәсә-
ләси олан хусуси бир мәсәләдән
үмуми бир мәсәләйә, мәзлум халг-
ларын, мүстәмләкәләрин вә ярым
мүстәмләкәләрин импернализмдән
азад әдилмәси мәсәләсинә чевир-
мишдир;

2) бу азадлыға чатмаг үчүн ке-
ниш имканлар вә һәгиги йоллар ач-
мыш, бунунла да Гәрб вә Шәргин
мәзлум халгларыны импернализмә
гаршы үмуми гәлибийәтлә мүбаризә
йолуна чәлб эдәрәк онларын азад
олмасы ишини хейли асанлашдыр-
мышдыр;

3) бунунла да сосыялист Гәрб илә
мәзлум Шәрг арасында көрпү сала-
раг дүня импернализминә гаршы
Гәрб пролетарларындан башламыш
Русия ингилабы васитәсилә Шәргин
мәзлум халгларынадәк һамыны әһә-
тә эдән ени ингилаблар чәбһәси
яратмышдыр» (сәһ. 183).

29. Милли мәсәләдә һөкүмәтин
сиясәти

(сәһ. 249—253)

Русия Совет һөкүмәтинин әмәлә
кәлмиш совет республикаларынын
там истиглалийәтини танымасы.

«Совет һакимийәти баша дүшүр-
дү ки, бир-бирини аңламаг аңчаг
гаршылыглы әтимад зәмини үзә-
риндә ярана биләр вә халгларын
мөһкәм, сарсылмаз иттифагыны аң-
чаг бир-бирини аңламаг зәмини үзә-
риндә гурмаг олар» (сәһ. 251).

30. Түркүстан депутатлар
советләринә вә партия
тәшкилатларына

(сәһ. 254—255)

Зәһмәткешләрин мәдәни сәвиййә-
сини йүксәлтмәк, онлары сосыялист
маарифилә маарифләндирмәк, ерли
дилләрдә әдәбийәти инкишаф эт-
дирмәк, пролетариата ән яхын олан
ерли адамлары совет тәшкилатла-
рына дахил әтмәк вә онлары өлкә-
нин идарә олунмасы ишинә чәлб әт-
мәк зәрурийәти.

31. Ики чәбһә

(сәһ. 256—260)

«Импернализмин күчү—өз саһиб-
карларыны варландыран вә өзләри
үчүн әсарәт зәнчири һазырлаян халг
күтләләринин чәһаләтиндәдир» (сәһ.
257).

32. Шәргдәки вәзифәләримиз

(сәһ. 261—264)

Милләтләрин мәдәни сәвиййәсини
вар гүввә илә йүксәлтмәли, чохла
мәктәпләр вә маариф мүәссисәләри
тәшкил әтмәли, әтрафдакы зәһмәт-
кеш әһалинин баша дүшдүйү ана
дилиндә шифаһи вә мәтбу совет
тәшвиғатыны инкишаф этдирмәли
(сәһ. 263).

33. В. И. Ленинә телеграм

Петроград алтындакы Красная
Горка вә Серая Лошадын алынмасы
һаггында 1919-чу ил июнун 16-да
вурулмуш телеграм (сәһ. 289).

«Дәниз мүтәхәссисләри дейирләр
ки, Красная Горканын дәниздән
алынмасы, бүтүн дәниз әлмини алт-
үст эдир. Белә исә онда вай бу әлм
адланан шейин һалына» (сәһ. 289).

34. Ленин РКП-нин тәшкилатчысы
вә рәһбәридир

(сәһ. 340—350)

Ленин вә марксизм нәзәрийәси
(сәһ. 341).

Ленинин һәм яхшы әмәли ишчи
тәчрүбәсинә, һәм дә нәзәри билийә
вә кениш сияси көрүш даирәсинә
мәлик олмасы (сәһ. 350)

35. В. И. Ленинни анадан олмасынын 50 иллийн мүнәсибәтилә РК(б)П Москва комитәсиндәки йығынчагда нитг

23 апрел 1920-чи ил

(сәһ. 351—353)

Тәвазәкарлыг вә сәһвләрини мәрд-мәрданә бойнуна алмасы (сәһ. 351).

36. Русияда милли мәсәләдә совет һакимийәтинин сясәти
(сәһ. 389—402)

1. Русиянын мәркәзи илә учгарлары арасында мөһкәм иттифагы тә-мин этмәк (сәһ. 390).

2. Яшайыш хусусийәти вә милли төркиб чәһәтчә бир-бириндән фәр-гли олай учгарларын вилайәт мухтарийәти, мәркәзлә учгарлар арасын-да иттифагын еканә мөгсәдә уйгун формасыдыр (сәһ. 392—393).

3. Совет мухтарийәтинин һаята кечирилмәси, мәркәзлә Русиянын учгарлары арасында иттифагын мөһкәмләндирилмәсинин әмәли шәртләри:

а) учгарларда галмыш төклик вә мәһдудлуғун, патриархаллыг вә мә-дәнийәтсизлийин, мәркәзә гаршы ә-тимәдсызлығын арадан галдырыл-масы.

«Чаризм күтләләри гул һалында вә чәһаләтдә сахламаг үчүн учгарлар-да патриархал-феодал зүлмүнү гәс-дән шиддәтләндирирди... Чаризм күтләләри чәһаләтдә сахламаг үчүн ерли мәктәпләри, театрлары, маа-риф мүүссисәләрини сыхышдырыр, бә'зән дә тамамилә ләғв әдирди. Чаризм ерли әһалинин ән яхшы адамларынын һәр чүр тәшәббүсүнү боғурду. Нәһайәт, чаризм учгарлар-да халг күтләләринин һәр чүр фәал-лығыны мәһв әдирди. Бүтүн бу-ларла чаризм ерли әһали күтләлә-

риндә ән дәрин бир ә-тимәдсызлыг доғурмушду, бу исә бә'зән руслара анд нә варса һамысына гаршы дүш-мәнчилик шәкли алырды. Мәркәзи Русия илә учгарлар арасында итти-фагы мөһкәмләтмәк үчүн бу ә-ти-мәдсызлыгы арадан галдырмаг ла-зымдыр, бир-бирини анламаг вә гар-дашлыг ә-тимәдә шәраити яратмаг, лазымдыр» (сәһ. 394—395).

б) «Учгарларын коммунистләри... учгарларда үмуми тәһсил кечирмә-лидирләр... ерләрдә милли мәктәблә-ри, милли театрлары, милли маариф мүүссисәләрини инкишаф этдирмәк, учгарларда халг күтләләринин мә-дәни сәвийәсини йүксәлтмәк ла-зымдыр, чүнки наданлыг вә чәһалә-тин совет һакимийәти үчүн ән гор-хулу бир дүшмән олдуғуну сүбүт этмәйә чәтин ки, әһтияч олсун» (сәһ. 395—396).

в) кениш сурәтдә ерли мәктәбләр тәшкил этмәк, ерли әһалинин яша-йышына, адәт вә ән-әнәләринә бә-ләд олан, дилини билән адамлары бүтүн совет органларына, ерли зәһ-мәткеш күтләләри өлкәни идарә эт-мәк ишинин бүтүн сәһәләринә чәлб этмәк (сәһ. 396—397).

г) ерли әһалинин зиялы гүввәлә-рини ишә чәлб этмәк (сәһ. 399).

Тәлиматчылар һазырламаг үчүн идарә этмә ишинин һәр сәһәсинә анд курс вә мәктәб шәбәкәсинин кенишләндирилмәси (сәһ. 399).

37. Дағыстан совет мухтарийәти һаггында бәяннамә

(сәһ. 434—439)

«Совет һакимийәти билир ки, чәһаләт халгын биринчи дүшмәни-дир. Буна көрә ерли халгларын ди-линдә даһа чох мәктәб вә идарә ор-ганлары яратмаг лазымдыр» (сәһ. 437).

ТӘРЧҮМЕЙИ-ҲАЛА АИД МӘЛҮМАТ

1917-чи ил

28 октябр. В. И. Ленин вә И. В. Сталин буржуа гәзетләринин нәшрини гадаған этмәк һаг-гында Халг Комиссарлар Со-

ветинин гәрарыны имзалайыр-лар.

2 ноябр. И. В. Сталин тәрәфиндән язылан «Русия халгларынын һүғуг бәяннамәси» В. И.

Ленин və И. В. Сталин тәрәфиндән имзаланмышдыр.

22 ноябр. И. В. Сталин, әкс-ингилабчы гәзетләрин бағланмасы мәсәләси һаггында һәрби-ингилаб комитәсинин ичласында чыхыш эдир.

1 декабр. И. В. Сталин «Мүгәддәс Осман гур'анынын» мүсәлманлара ғайтарылмасы һаггында Үмүмрусия мүсәлман шурасы ичрайиә комитәсинин сәдри илә сөһбәт эдир.

1918-чи ил

8 июл. И. В. Сталин РСФСР-нин вә Азәрбайҗанын дахили вә хариҗи сиясәти мәсәләләринә даир Бакыя С. Шаумяна мәктуб языр.

11 ноябр. И. В. Сталин Москвада мүсәлман коммунистләринин I гурултайында РК(б)П МК адындан тәбрик нитги сөйләйир.

1919-чу ил

22 ноябр. И. В. Сталин Шәрг халqlары коммунист тәшки-

латларынын II Үмүмрусия гурултайынын ачылышында нитг сөйләйир.

1920-чи ил

16 октябр. И. В. Сталин РК(б)П МК-нын тапшырығы илә Шимали Гафҗаза вә Азәрбайҗана йола дүшүр.

4 ноябр. И. В. Сталин Күрчүстанла данышыqlар һаггында вә Эрмәнистанда вәзнийәтә даир Азәрбайҗан К(б)П МК Сияси Бүросунун, РК(б)П МК Гафҗаз Бүросу үзвләрилә ичласында иштирак эдир.

6 ноябр. И. В. Сталин Бакы Советинин тәнтәһәли ичласында, «Пролетар диктатурасынын үч ил» һаггында мә'рузә эдир.

9 ноябр. И. В. Сталин Азәрбайҗан К(б)П МК, РК(б)П МК Гафҗаз Бүросу вә Бакы партия вә совет тәшкилатларынын биркә ичласында, Азәрбайҗанда партия вә совет ишинин вәзифәләри һаггында мә'рузә эдир.

V ЧИЛД (1921 — 1923-чу ИЛЛӘР)

39. РСФСР түрк халqlарынын коммунистләри мушавирәсинин ачылышындакы нитг

Протокол гейди, 1 январ 1921-чи ил
(сәһ. 3—5)

Түрк халqlары арасында коммунизмин инкишафы шәраитинин тәсвири.

Өлкәмизин шәргиндә коммунизмин нәзәри чәһәтдән мөһкәмләндирилмәси вә «түрк халqlарынын дилләриндә принципнал коммунист эдәбнийәт» ярадылмасы зәрурийәти, милләтчилик галыqlарына гаршы мубаризә.

40. Милли мәсәләдә партиянын нөвбәти вәзифәләри һаггында

РК(б)П X гурултайы үчүн тәртиб эдилмиш вә партиянын МК-сы тәрәфиндән тәсдиғ олуныуи тезислар

(сәһ. 18—33)

Партиянын вәзифәләри: өз милли сималарына уйғун шәкилдә совет дәвләти ярадыб ону мөһкәмләтмәкдә; ерли әһалинин мәншәт вә психоложисинә бәләд олан ерли адамлардан өз ана дилләриндә мөһкәмә, инзибати идарәләр, тәсәррүфат идарәләри, һакимийәт органлары ярат-

магда; өз ана диллериндә мәтбуат, мәктәб, театр, клуб ишһини вә үмүмийәтлә мәдәни-маариф мүссәсәләрини инкишаф этдирмәкдә вә мәркәзи Русия чатмагда великорус олмаһа халгларын зәһмәткеш күтләләринә ярдым әтмәк (сәһ. 27—28).

41. Милли мәсәләдә партиянын нөвбәти вәзифәләри һаггында мә'рузә

10 март 1921-чи ил
(сәһ. 37—54)

«РСФСР-дә милли мәсәләнин маһийәти, бә'зи милләтләрин кечмишдән фә'лән ирс алдыглары керилиһини (тәсәррүфат, сияси вә мәдәни керилиһини) арадан галдырмагдан, кери галмыш халгларын һәм дөвләт, һәм мәдәнийәт, һәм дә тәсәррүфат чәһәтдән мәркәзи Русия чатмасына имкан вермәкдән ибарәтдир» (сәһ. 43).

Рус олмаһа милләтләрин пролетар зәһмәткеш үнсүрләринә өз ана дилләриндә совет дөвләти гурмасына көмәк кәстәрмәк (сәһ. 51—52).

42. В. И. Ленинә мәктүб

«Русиянын электрикләшмәси планы» һаггында
(сәһ. 55—57)

Электрикләшдирмә планыны һәһәт кечирмәк үчүн дәрһал ишә башланылмасы вә план комисһонуна чанлы әмәли ишә адамларынын даһил әдилмәси зәрурийәти.

43. Милли мәсәләнин гоюлушуна даһр
(сәһ. 58—66)

Милләтләрин һәһигәтән бәрәбәрләшдирәлмәси, мүхтәлиф милләтләрин зәһмәткеш күтләләри арасында гардаш әмәкдашлығы ярадылмасынын шәртләриндән биридир (сәһ. 64).

44. Күрчүстанда вә Заһафһазияда коммунизмин нөвбәти вәзифәләри һаггында

*Күрчүстан коммунист партиясы
Тифлис тәшкилатынын үмүми
йығынмаһында мә'рузә*
6 июл 1921-чи ил
(сәһ. 98—111)

Күрчүстанда (мәшәвәклар), Азәрбайҗанда (мүсавәтчылар), Әрмәнһстанда (дашнаклар) милләтчи һөкүмәтләрин үч иллик варлығы нәтиҗәләрини ләғв әтмәк (сәһ. 106).

45. Партия һакимийәт әлә алыһандан әввәл вә сонра
(сәһ. 112—124)

Өлкәмизин гуручулуг дөврүнә кечмәси вә иши дәрһндән билән адамларын лазым олмасы. Партия «...өз биличиләрини: тәшкилат, тәһһизат, әмәлийәт ишчиләри (һәрби саһәдә), әрзаг, кәнд тәсәррүфаты, дәмһр йолу, кооперасия ишчиләри, сәһә, һаричи тиҗарәт биличиләри (тәсәррүфат саһәсиндә) етишдирмәлидир» (сәһ. 119).

46. Октябр инһилабы вә рус коммунистләринин милли сиясәти
(сәһ. 125—129)

«...рус олмаһа милләтләрин яшадығы вилайәтләрә саһиб олмаг киһи бүтүн вә һәр чүр «тәләб» вә «һүгуглардан» әл чәкмәк; бу милләтләрин мүстәһил дөвләт һалында яшамасы һүгугуну (сөздә дейил, ишдә) гәбул әтмәк; бу милләтләрин мәркәзи Русия илә көһүллү олараг һәрби-тәсәррүфат иттифағы бағламасы; керидә галмыш милләтләрин мәдәни вә тәсәррүфат чәһәтдән инкишаф әтмәси ишиндә онлара көмәк әтмәк...» (сәһ. 126).

47. Ленин йолдаш истираһәтдә
Гейдләр
(сәһ. 149—152)

Мүталиә әтмәси вә сиясәтдән даһышмасы гадаған әдилдийи күһләрдә мәсәләләрә гызғын әһтирасы

вә ишә чан атмасы: онда йорғунлуг вә тагәтснзлик изләринин олмасы. Мүталиә этмәсинә вә сийәсәтдән да- нышмасына ичәзә верилдийи күн- ләрдә онда әсәбилик һалларынын олмасы, сакит вә әмин олмасы (сәһ. 150).

48. Совет республикаларынын бирләшмәси һаггында

Х Уммурия Советләр гурулта- йында мә'рузә
26 декабр 1922-чи ил
(сәһ. 162—173)

Республикаларын тәркибинә да- хил олан халгларын мәшәти, әнә- нәләри, дили вә мәдәнийәти илә билаваситә әлағәдар олан комис- сарлыгларын, совет республикала- рынын тәркибинә дахил олан халг- ларын азад милли инкишафыны тә- мин әдән һәгиги бир шәрт кими сах- данымасы (сәһ. 170).

49. Совет Сосялист Республикалары Иттифагынын җадылмасы һаггында

ССРИ I Советләр гурултайында мә'рузә
30 декабр 1922-чи ил
(сәһ. 174—177)

(Совет Сосялист Республикалары Иттифагынын тәшкили һаггында бәяннамә)
(сәһ. 429—437)

50. Рус коммунистләринин стратеги вә тактикасы мәсәләсинә даир
(сәһ. 178—200)

Марксизмин нәзәрийә вә мәрәм- чәмәсинин, стратеги, тактика, шүар вә тапшырығын тәрифи.

51. Партия вә дәвләт гурулушунда милли чәһәтләр

РК(б)П XII гурултайы үчүн, партиянын МК-сы тәрәфиндән бәйәнлмиш тезисләр
(сәһ. 201—214)

«Гурултай әмәли тәдбир оларат МК-я тапшырыр:

- а) милли республикаларын ерли партия ишчиләриндән али типли марксист дәрнәкләр тәшкил этсин;
- б) ана дилиндә принципал марк- сист әдәбиятыны артырсын;

в) шәрг халглары дарүлфүнунуну вә онун ерләрдәки шәбәләрини гүв- вәтләндирсин;

г) милли коммунист партиялары- нын МК-лары янында ерли ишчи- ләрдән тәлиматчы гурулары тәшкил этсин;

ғ) ана дилиндә күтләви партия әдәбиятыны артырсын;

д) республикаларда партия-тәрби- йә ишнини күчләндирсин;

е) республикаларда кәнчләр ара- сында апарылан иши күчләндир- син».

52. РК(б)П XII гурултайында РК(б)П Мәркәзи Комятәсинин тәшкилат һесабаты

17 апрел 1923-чү ил
(сәһ. 217—245)

Кәнчләр иттифагы партияны сн- нифлә бирләшдирән интигал меха- низминдән биридир. 1922-чи илин пайызындан кәнчләр иттифагынын фәһлә кәнчләр һесабына артмасы вә фабрика-завод шакирдлйин мәктәб- ләринин йүксәлиши (сәһ. 222). Гадынларын тәрбийәви ролу (сәһ. 223).

53. РК(б)П XII гурултайында партия вә дәвләт гурулушунда милли чәһәтләр һаггында мә'рузә
23 апрел
(сәһ. 251—290)

Милли дилләрдә мәктәб (сәһ. 266—285).

54. Милли республика вә вилайәтләрдә сағдар вә «соллар» һаггында

9—12 июн 1923-чү илдә Москвада милли республика вә вилайәтләрин мәс'ул ишчиләрилә бирликдә РК(б)П МК-нын дәрдүнчү мушавирәсиндә сөйләнмиш китг
(сәһ. 330—342)

Рус олмаян вилайәтләрдә мәдә- нийәти йүксәлтмәк уғрунда узун мүддәт вә мөһкәм мүбаризә апармаг зәрурийәти (сәһ. 337—338).

55. XII-партия гурултайынын милли
мәсәләйә даир гәтнамәсини һәята
кечирмәк үчүн әмәли тәдбирләр

Милли республика вә вилайәтләрин
мәс'ул ишчиләрилә бирликдә

РК(б)П МК-нын IV мушавирәсиндә
әдилмиш мә'рузә

10 июн 1923-чү ил

(сәһ. 343—357)

Ерли әһалинин мәдәни вәзийәти-
ни йүксәлтмәк тәдбирләри:

«а) ерли дилләрдә клублар (битә-
рәф клублары) вә башга маариф
идарәләри ярадылмалы;

б) ерли дилләрдә бүтүн дәрәчәләр-
дән олан мәктәпләр шәбәкәси. ке-
нишләндирилмәли;

в) аз-чоҳ сәдагәтли халг мүәллим-
ләри чөлб әдилмәли;

г) ерли дилләрдә савад яан чә-
мийәтләр шәбәкәси ярадылмалы;

ғ) нәшрийәт ишләри тәшкил әдил-
мәлидир» (сәһ. 351—352).

56. Милли республика вә
вилайәтләрин мәс'ул ишчиләрилә
бирликдә РК(б)П МК-нын IV

мушавирәсиндә сон сөз

12 июн 1923-чү ил

(сәһ. 358—371)

Милли республикаларда (Күрчүс-

ТӨРЧҮМЕЙИ-ҲАЛА

22 август 1921-чи ил. РК(б)П МК,
партиянын Мәркәзи Комитә-
синиң тәшвиғат-тәблиғат шә-
бәси ишинә үмуми рәһбәрлик
әтмәйи И. В. Сталинә тапшы-
рыр.

18 ноябр. 1921-чи ил. И. В. Сталин
партиянын Мәркәзи Комитәси
тәрәфиндән РК(б)П МК-нын

VI ЧИЛД (1924-чү ил)

59. РК(б)П XIII конфрансында
партия гуручулуғунун нөвбәти
вәзифәләри һаггында мә'рузә вә
сон сөз

17—18 январ 1924-чү ил

(сәһ. 7—51)

Партиянын бә'зи тәшкилатлары-
нын мәдәни сәвнийәсиниң ашағы ол-

тан, Эрмәнистан, Украина вә сәнрә
савадлылыг вә мәдәнийәтин вәзий-
йәти вә ону йүксәлтмәк зәрурийәти
(сәһ. 358—369).

«Әкәр сән өз өлкәни, онун дәвләт
габилийәтини йүксәлтмәк мә'на-
сында габагчыл бир өлкә әтмәк ис-
тәйирсәнә, әһалинин савадлылығы-
ны йүксәлт, өз өлкәнин мәдәнийә-
тини йүксәлт,—галанлары дүзәләр»
(сәһ. 359—360).

57. Фәһлә вә кәндли гадынларын
биринчи гурултайынын бешинчи
илдөнүмүнә даир

(сәһ. 381—384)

Зәһмәткеш гадынлары сияси чә-
һәтдән маарифләндримәк ишиниң
вачиб олмасы.

«...Фәһлә вә кәндли гадынлар
анадырлар, онлар өлкәмизин кәлә-
чәйи олан кәнчләримизә тәрбийә ве-
рирләр. Онлар ушағын фикрини кор-
лая да биләрләр, бизә сағлам фи-
кирли кәнчләр, өлкәмизни ирәтләрә
апара билән кәнчләр верә дә биләр-
ләр; бу, ана гадыннын совет гурулу-
шуна рәғбәт бәсләмәсиндән вә я ке-
шишин, голчомағын, буржуазиянын
ардынча сүрүнмәсиндән асылыдыр»
(сәһ. 383).

АИД МӘЛҮМАТ

«Вестник агитации и пропа-
ганды» журналы редакторла-
рындан бири тәсдиғ олун-
мушдур.

14 феврал 1922-чи ил. И. В.
Сталин вә А. Д. Сүрупа али
техникик мәктәбләрин нума-
йәндәләри олан бир груп про-
фессорлары тәбул әдирләр.

масы демократияны һәята кечирмәк
йолунда бир маниәдир. (сәһ. 13).

Партияда фәһләләр вә зиялылар
мәсәләси (сәһ. 23).

«...демократия дедикдә, партия
күтләсиниң фәаллыг вә шууруну:
йүксәлтмәйи, партия күтләсиниң мә-
сәләләрин ялыз музакирәси ишинә

дейил, набелә әмәли рәһбәрлик ишинә мүнәтәзм сурәтдә чәлб этмәйи нәзәрдә тутуруг» (сәһ. 44).

60. Ленинин вәфаты мүнәсибәтилә

II Үмүмтитфағ Советләр

гурултайында нитә

26 январ 1924-чү ил

(сәһ. 52—58)

I. Ленинин вәсийәтләр.

II. Сияфи чәмийәтдә, әзилән күтләләрдә динни әмәлә кәлмәси: зәһмәткеш күтләләрин ачыначаглы вәзийәти, зүлм вә тәһгир олунмасы, чәһаләти, истисмарчылары өз чийинләриндән атмаға чалышаркән мәғлуб олмалары дини әһвал-руһиййә ярадыр вә онлар «көзләрини мәчһул көйләрә дикәрәк, орадан гуртулуш көзләйирдиләр» (сәһ. 53—54).

61. Ленин һаггында

Кремл курсантларынын хатирәләр кечәсиндә нитә

28 январ 1924-чү ил

(сәһ. 59—71)

Ленин ән йүксәк рәһбәрдир.

Ленинин сәчиййәви сифәтләри: тәвәзәкарлыг, мәңтиг гүввәси, гәләбәйә инам, гәләбәдән ловғаланмамаг, принципиаллыг, күтләләрә инам, даһи узаккөрүчүлүк. «Даһиянә узаккөрүчүлүк, яхынлашан һадисәләри тез гаврамаг вә онларын даһили мәнасыны тез баша дүшмәк мәһарәти Ленинин хусусиййәти олуб она ингилаби һәрәкат дөнүшләриндә дүзкүн стратеги вә айдын һәрәкәт хәтти сечмәкдә көмәк эдирди» (сәһ. 71).

62. Комсомолда энддийәтләр һаггында

РК(б)П МК анында кәңчләр арасында иш мәсәләләри һаггында мушавирәдә нитә

3 апрел 1924-чү ил

(сәһ. 72—76)

«Коммунист кәңчләр иттифагы— әһтият гүввәсидир, кәңдли вә фәһләләрдән ибарәт олан әһтият гүввәсидир вә партиямыз орадан өз сыраларына ени адамлар чәлб эдир. Лакин о; әйни заманда бир әләтдир,

партиянын әлиндә олан вә кәңчләр күтләләрини өз тәсирина табә эдән бир әләтдир ...комсомолун фәал һиссәси иттифагдан кәнарда олан кәңчләрә тәси́р кәстәрмәк үчүн партиянын әлиндә бир әләтдир» (сәһ. 72—73).

63. Ленинизм әсаслары һаггында

Свердлов дарулфунунунунда

охунмуш муһазирәләр

(сәһ. 77—206)

Ленинизмни тәрифи (сәһ. 78—79).

I. Ленинизмни тарихи көкләри (сәһ. 80—88).

II. Метод (сәһ. 88—97).

III. Нәзәриййә (сәһ. 97—119).

Пролетариатын һакимиййәти әлә алмасы зәһмәткеш күтләләрин мәдәни сәвиййәсинин сүрәтли йүксәлиши вә фәһләләрдән рәһбәр кадрларын етишдирилмәси үчүн әлвәришли шәраит яратмышдыр. Беләликлә, әввәлчә капитализм шәраитиндә кадрлар һазырламаг, сонра исә һакимиййәти әлә алмаг лазым олдуғу һаггында II бейнәлмиләл оппортунистләринин нәзәриййәсинин пуча чыхмасы (сәһ. 92—93).

Нәзәриййәни әһәмиййәти һаггында. Нәзәриййә вә тәҷрүбәнин вәһдәти. «...анчаг нәзәриййә һәрәката гәтиййәт, вәзиййәти өйрәнмәк бачарығы вә әтрафда баш верән һадисәләрин даһили рабитәсини баша дүшмәк имканы верә биләр, чүнки, нәзәриййә вә анчаг нәзәриййә синифләрин ялыз һазырда нечә вә һансы тәрәфә һәрәкәт этмәкдә олдуғуну дейил, онларын ән яхын кәләчәкдә дә нечә вә һансы тәрәфә һәрәкәт этмәли олдуғуну анламагда тәҷрүбәйә көмәк эдә биләр» (сәһ. 98—99).

Ленинин нәзәриййә вердийн бәйүк әһәмиййәт: «Ингилаби нәзәриййә олмадан ингилаби һәрәкат да ола билмәз» (сәһ. 99).

IV. Пролетариат диктатурасы (сәһ. 119—134).

1) Пролетариат диктатурасы, пролетар ингилабынын силаһыдыр.
2) Пролетар диктатурасы пролетариатын буржуазия үзәриндә һөкм-

ранлыгыдыр. 3) Совет хакимийэти пролетариат диктатурасынын дәвләт формасыдыр (сәһ. 119—134).

«...Совет хакимийэти, синфи чә-мийәтин бүтүн дәвләт тәшкилатла-рындан ән бейнәлмиләл бир тәшки-латдыр, чүнки совет хакимийэти һәр чүр милли зүлмү йох әдиб мұх-тәлиф милләтләрин зәһмәткеш күт-ләләринин әмәкдашлығына архала-нараг, бу күтләләрин ваһид бир дөв-ләт иттифагы һалында бирләшмәлә-рини асанлашдырыр» (сәһ. 132—133).

V. Кәндли мәсәләси (сәһ. 134—151).

VI. Милли мәсәлә (сәһ. 151—163).

«Ленинизм... ағларла гаралар, ав-ропалыларла асиялылар вә империа-лизмин «мәдәни» вә «гейри-мәдәни» гуллары арасында гоюлан фәрги йох әтди вә беләликлә, милли мәсә-ләни мүстәмләкә мәсәләси илә әла-гәләндирди. Бунуңла да милли мә-сәлә хусуси вә дахили дәвләт мәсә-ләси олмагдан чыхарылыб үмуми вә бейнәлхалг мәсәләйә, асылы өлкәлә-рин вә мүстәмләкәләрин мәзлум халгларыны империализм зүлмүндән хилас әтмәк һаггында дүня, мигя-сында бир мәсәләйә чеврилмиш ол-ду» (сәһ. 152).

«Ленинизм, өз мүгәддәратыны тә-йин әтмәк мәфһумуну кенишләнди-риб көстәрди ки, бу—асылы өлкәлә-рин вә мүстәмләкәләрин мәзлум халгларынын тамамилә айрылмасы һүгугу, милләтләрин мүстәгил дөв-ләт һалында яшамасы һүгугу де-мәкдир» (сәһ. 153).

«Милли мәсәлә, пролетар ингила-бы һаггыдакы үмуми мәсәләнин бир һиссәсидир, пролетар диктату-расы мәсәләсинин бир һиссәсидир» (сәһ. 155).

VII. Стратежи вә тактика (сәһ. 163—184).

Партиянын тәшкили дәврүндә үмумрусия кизли гәзетинин ролу (сәһ. 179).

VIII. Партия (сәһ. 184—203).

Партия пролетариатын синфи тәш-килатларынын ән йүксәк формасы.

дыр. Партиянын рәһбәрлийи алтын-да ишләйән ичтимаи тәшкилатлар.

«Партия фәһлә синфинин мүтә-шәккил дәстәсидир».

Партияда мөһкәм интизам вә мү-тәшәккиллик олмалыдыр. (сәһ. 184—203).

IX. Иш үслубу (203—206).

Ишдә ленинизм үслубу (сәһ. 203).

Ленинчи партия вә дәвләт ишчи-ләринин хусусийәтләри.

Күндәлик ишимиздә кәләчәйи нә-зәрдә тутмаг зәрурийәти, мәһдуд тәчрүбәбазлыг вә принсипсиз ишбаз-лыг хәстәлийинә гаршы мүбаризә (сәһ. 203—206).

64. РК(б)П XIII гурултайында
Мәркәзи Комитәнин тәшкилат
һесабаты вә сон сөз

24—27 май 1924-чу ил

(сәһ. 209—257)

Кәнчләр иттифагынын артмасы, фабрика-завод шакирдлийи мәктәб-ләриндә охуяңларын артмасы (сәһ. 212—213).

Фәһлә вә кәндли гадынларынын совет вә партия ишинә чәлб әдил-мәси (сәһ. 213—214).

Көнүллү ичтимаи тәшәббүс тәш-килатларынын яранмасы (сәһ. 215—216).

Сәнае губернияларында, милли вилайәтләрдә вә кәндли губерния-ларында пионер тәшкилатларынын артмасы (бу тәшкилатларда фәһлә вә кәндли балаларынын фаизи) (сәһ. 216).

Сәнае, тичарәт вә кредит, совет идарәләринин партия кадрлары, көһ-нә вә ени кадрлар (сәһ. 216—220).

Тәблиғат, вә тәшвиғат сәһәсиндә партиянын иши. «Коммунист маари-фи ишиндә һәлләдичи әһәмийәти олан ленинизм тәблиғатына хусуси фикир верилмәлидир» (сәһ. 226).

Кәндлиләр арасында иш. «...кәнд-лиләрә шифаһи тәшвиғат дейил, әя-ни тәшвиғат لازымдыр,—билаваси-тә хейир верән бир тәшвиғат лазым-дыр» (сәһ. 227).

Ән бөйүк күтләви тәшвиғат васи-тәси олан кино ишини һәр чәһәтдән

яңкишаф этдирмәк һаггында (сәһ. 238).

65. РК(б)П XIII гурултайынын екунлары һаггында

РК(б)П МК янында гәзә комитәләри катибләри курсунда мә'рузә

17 июн 1924-чу ил
(сәһ. 258—287)

«Партиянын ән мүһүм вәзифәләриндән бири, көһнә нәсилләрә пролетариат диктатурасы вә сосялизм руһунда ени тәрбийә верилмәси вә ени нәсилләрин енә бу руһда тәрбийәләндирилмәси ишини кенишләндирмәкдән ибарәтдир». Партиянын бу сәһәдәки фәәлийәти (сәһ. 273).

Зәһмәткеш гадынар арасында иш. «Партия үчүн сон дәрәчә мүһүм бир ишир, бәзи һалларда исә—ени нәсилләри сосялизм руһунда тәрбийәләндирмәк чәһәтдән һәлләдичи бир иш сәһәсидир» (сәһ. 276).

«Кәнчләрин ...әһәмийәти бундан ибарәтдир ки, онлар кәләчәк чәмийәти гурмаг үчүн ән көзәл бир зәмин тәшкил әдирләр, бу кәнчләр өл-

кәмизин кәләчәидир вә кәләчәини тәмсил әдирләр» (сәһ. 277).

Ленинизм нәзәрийәсини өйрәнмәк вә тәблиғ әтмәк зәрурийәти. Нәзәрийәнин бейүк ролу. «... айдын вә дүзкүн нәзәрийә олмадан дүзкүн әмәли иш ола билмәз» (сәһ. 285).

66. Я. М. Свердлов һаггында
(сәһ. 306—308)

Я. М. Свердлов Ленин кими рәһбәр вә тәшкилатчылардан иди.

67. Партиянын кәнддә нөвбәти вәзифәләри һаггында

РК(б)П МК янында кәнд өзәкләри катибләринин мүшавирәсиндә иштә

22 октябр 1924-чу ил.
(сәһ. 333—342)

Советләрин ишини чанландырмаг үчүн кәндлиләрдән кениш битәрәф фәәлләр етишдирмәк мәсәләси.

Кәндлиләрә һәссаслыгла янашмаг вә дин әлейһинә тәблиғат мәсәләләриндә кәндлиләрин әһвали-руһийәсинин хүсусийәтләрини нәзәрә алмаг зәрурийәти (сәһ. 341—342).

ТӘРЧҮМЕИИ-ҲАЛА АИД МӘҖҮМАТ
1924-чу ил

25 март. И. В. Сталин «Ленинизм һаггында семинар планы»ны языб гуртарыр. «Ленинизм һаггында семинар планы» 1924-чу илин майында «Красная молодежь» журналынын 1-чи нөмрәсиндә дәрч әдилмишдир.

28 апрел. И. В. Сталин диқәр көһнә бакылыларла бирликдә коммунист партиясынын Бақы тәшкилатына онун 25-чи илдә нүмү күнүндә тәбрик кәндә рир.

29 май. И. В. Сталин РК(б)П XIII гурултайында кәнчләр арасында иш комиссияна үзв сечилир.

4 август. И. В. Сталин РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун ичласында Тәшкилат бүросунун пионер һәрәкаты комиссиянун мә'рузәси үзрә чыхыш әдир.

11 август. И. В. Сталин РК(б)П МК Тәшкилат бүросунун ичласында, Ленин чағырышында партия гәбул олуналарын тәрбийәси илә мәшғул олан комиссиянун мә'рузәси үзрә чыхыш әдир.

20 октябр. И. В. Сталин «Юные Строители» журналынын кәнч мүхбирләри илә сәһбәт әдир.

ПРЕДМЕТ-МӨВЗУ КӨСТӘРИЧИ

Айрылмаг һугугу 19.
Аллаһгуручулуг 11.
Анархизм 7.
Битәрәфлик 14.

Болшевик сифәтләри 8, 13, 34, 35, 66.
Буржуазия 1.
Буржуазия партиялары 9, 13.

Буржуазия партияларынын сиясә-
ти 12, 13.

Видайәт мухтарийәти 18.

Гадын 52, 57, 65.

Гәзет 16, 52, 63.

Демократия 59.

Диалектик материализм 7.

Диалектик метод 7.

Дил 2, 18, 19, 24, 25, 26, 32, 36,

37.

Дин 2, 5, 11, 60.

Дини эътигад 19.

Дөвләт 5.

Дөвләт габилийәти 19, 41, 56.

Дөвләт идарәси 1, 2.

Әдәбийәт 39, 51.

Зиялы 59.

Ирг 2.

Ичтимаи тәшкилатлар 64.

Кадр 40, 45, 51, 63, 64.

Капитализм 3.

Каркүзарлыг 19.

Кәндлиләр 1, 63, 64, 67.

Кәндли гадынлары 64.

Клуб 40, 55.

Коммунизм 30, 51.

Комсомол 52, 62, 64, 65.

Кечә курслары 9, 10.

Кәнчләр 51, 52, 57, 65.

Ленин 47, 60, 61.

Ленинизм 63.

Ленинин вәсийәтләри 60.

Ленинизмдин үслубу 63.

Мадди көмәк 10, 12.

Материалист нәзәрийә 7.

Метод 63.

Мәдәни-милли мухтарийәт 18.

Мәдәни сәвийә 30, 32, 59, 63.

Мәдәнийәт 54, 56.

Мәзлум милләтләр 1.

Мәктәб 1, 2, 9, 10, 12, 18, 25, 26,

32, 36, 37, 40, 53.

Мәктәбләр шәбәкәси 55.

Мәктәблиләр 1, 15.

Мәтбуат 32, 40, 55.

Милләт 2, 18.

Милли азлыг 18, 20.

Милли галыглар 39, 45.

Милли зүлм 19.

Милли мәдәнийәт 2, 18, 41, 43,

46, 48, 51, 54, 55, 56.

Милли мәсәлә 2, 13, 17, 18, 19, 20,
22, 23, 28, 36, 43, 46, 48, 51, 63.

Милли сиясәт 22.

Мухтарийәт 19, 24, 25, 26.

Мүәллимләр 1, 55.

Мүвәггәти һөкүмәтин сиясәти 20.

Мүтләггийәт 2.

Мүһазирә 9, 10.

Нәзәрийә 50, 63, 65.

Милләтләрин өз мүгәддәрәтиның
тәйин этмәк һүгүгу 18, 19, 22, 23.

Өзүнүидарә 2.

Партия 18, 20, 63.

Пролетариат 3.

Пролетариат диктатурасы 59.

Пионер тәшкилаты 64.

Полис 12.

РСДФП сиясәти 12, 13, 17, 18.

Руслашдырма 1.

Савадлылыг 39, 45, 56.

Совет һакимийәтинин сиясәти 23.

Советләр 67.

Сияси-маариф мүәссисәләри 25, 57.

Сияси һәят 19.

Сосыалист 7, 65.

Сосыалист маарифи 3.

Стратежи 50, 63.

Тактика 50, 63.

Тапшырыг 50.

Тәблиғат 12, 64.

Тәшвиғат 64.

Тәчрүбә 63.

Унитаризм 24.

Үмуми ичбари тәһсил 36.

Фабрика ганунверичилии 6.

Фабрика-завод шакирдлийи мәк-

тәби 52, 64.

Федерасия 24.

Фәһлә синфи 4, 59, 63.

Фәһлә гадынлар 64.

Халг әвләри 9, 10, 12.

Халг күтләләринин керидә галма-

сы 9, 31, 37.

Чар үсул-идарәси 1, 9, 10, 19, 23,

36.

Чәһаләт 9.

Шүар 50.

Шуур 4.

Элм 4, 42.

Элми ишчиләр 45.

Элми сосыализм 4.